

קיפודן פלשתי *Echinops philistaeus* - פורח עכשיו

במישור החוף (יוני 2015)

כתב: אבי שמידע

קיפודן פלשתי *Echinops philistaeus* הוא צמח קוצני רב-שנתי שוכן חולות הגדל בדרום מישור החוף ובצפון המדבר. נגזר אבולוציונית מתוך המין **קיפודן בלנש** כנראה בסוף הפלייסטוקן, עם חדירת צמחיה מדברית לחולות של מישור החוף שלנו. גדל בחולות מיוצבים למחצה, בחברת לענה חד-זרעית. תפוצתו משתרעת בעיקר בפלשת ובמישור החוף של הנגב משם הוא חודר לחולות צפון סיני. במישור החוף גדלות אוכלוסיות מצומצמות גם בחוף הכרמל ובעמק עכו אך הן הולכות ונכחדות בעקבות הפיתוח המואץ. **קיפודן פלשתי** הוא מין אנדמי לישראל וסיני.

נוכחותו בחופי הים-התיכון של מצרים לא ברורה. בולוס אשר כתב את הפלורה החדשה של מצרים, לא מזכיר מין זה בכלל (גם לא מסיני) וכולל אותו כנראה כשם נרדף (סינונים) של קיפודן בלאנש - המין השכיח במדבר.

הצמח תואר למדע בשיתוף פעולה פורה בין ראשוני הבוטניקה, כאשר זהרי ופינברון מצאו ותיארו יחד את המין כחדש למדע. פרופ' פינברון שמרה זכות זו למיכאל זהרי ופרסמה לאחר שנים רבות את המין ביחד עם פרופ' זהרי ושמותיהם מופיעים ביחד כמחברים: *Echinops philistaeus* Feinbrun & Zohary. שמו הנרדף הוא *E. ascalonica*.

תיאור המין:

צמח קוצני רב-שנתי ירוק-עד בעל גבעולי פריחה הנושאים בראשם קרקפות כדוריות של תפרחות חד-פרחיות היוצרות "קרקפת מקורקפת". גובה הצמח 0.5 - 1.5 מטר. העלים בעלי אונות קוצניות קצרות בהשוואה לקרובו **קיפודן בלנש**. הקרניים הקוצניות הן חפי המעטפת של התפרחות העקרות שקבלו תפקיד הגנתי, הבולטות מבין קוצי הקרקפת - מעטות מאוד או חסרות (בהשוואה לשאר מיני הקיפודן). צבע הפרחים לבן או כחלחל חיוור, לפני הפריחה הקרקפת בעלת גוון ירקרק. גדל לרוב בצורה גושית של מספר רב של גבעולים היוצאים מבסיס הצמח.

הפריחה: מאוחרת בקיץ, בחודשים סוף מאי עד אוגוסט.

קיפודן פלשתי. צילם: עוז גולן ©

על הסוג קיפודן

הסוג קיפודן המונה 106 מיני עשבים רב-שנתיים, שבבסיסם שושנת-עלים, ומתוכה עולה גבעול יחיד, קישח אך לרוב לא מעוצה, זקוף. גובהו 60-130 ס"מ, בלתי מסתעף או מסתעף מעט. במינים רבים הצמח שעיר. תכופות השערות הלבנות וארוכות כקורי עכביש, או אדומות ועבות.

תפוצתו משתרעת בעיקר באזור הים-תיכוני ובמזרח התיכון.

כל המינים קוצניים - הגבעול גבוה וזקוף גבוהים ומסתיים במספר רב של קרקפיות חד-פרחיות היוצרות תפרחת מורכבת, קוצנית, כדורית, דמוית קיפוד.

השם העברי הוא תרגום השם המדעי - דמוי קיפוד. שני השמות מתארים את המראה הצמח, שכן הוא הסוג היחידי מבין הקוצים הרבים במשפחת המורכבים, שתפרחותיו הקוצניות כדוריות ממש.

עלי הגבעול יושבים ובסיסם חובק את הגבעול. הם משוננים עד גזורים-מנוצים פעם או יותר, אונותיהם צרות וקוצניות מאוד. צידם התחתון לרוב לביד ומלבין. צידם העליון ירוק-כהה וקרח.

בראש הגבעול מתפתחת קרקפת מורכבת, הבנויה מעשרות קרקפיות המגובבות בצפיפות

על מצעית משותפת, קמורה עד כדורית. בכל קרקפית מצוי פרח אחד בלבד. לכל קרקפית מעטפת נפרדת (מעטפית), המורכבת מדור חיצוני של חפים המנוצים לזיפים רבים ויוצרים יחד, ומדורים פנימיים של חפים גלדניים, דמויי-מרצע, היוצרים קוצים חדים ונוקשים ביותר. חפים קוצניים אלה ארוכים פי 3 מן הזיפים סביבם, צבעם - ירוק-מכסיף עד סגול, והם הם המשווים לקרקפת את המראה הקיפודי.

בכל קרקפית מצוי פרח יחיד, גדול, דו-מיני, דמוי-מסמר. עשוי מצינור ומצוי בתוך צינור, הכותרת צינורית, 5 אונותיה סרגליות ופרושות ככוכב או גלולות אחורה. תחום הצבעים במינים השונים משתרע מלבן עד כחול-סגול, מתוך עולה צינור שני, סגול-חום בנוצר מהתאחותם של זירי האבקנים, כבכל בני המשפחה. מתוכו מתרומם במשך הפריחה עמוד-העלי, העטוף בטבעת שערות דמויות מברשת מתחת לצלקות.

בראשית הפריחה מבשילים האבקנים. אבקתם נושרת אל פנים הצינור. עמוד העלי, שצלקותיו סגורות עדיין, מוציא באמצעות מברשת-השער שעליו האבקה אל ראש הפרח. רק מאוחר יותר נפתחת בראש עמוד-העלי, מעל למברשת, צלקת סגולה, דו-אונתית.

קיפודן פלשתי. פרח בשלב הנקבי. צילם: עוז גולן ©

בכל פרח מבשיל זרעון אחד, הנותר בראש השלד המת של הצמח במשך כל הקיץ והסתיו, רק בחורף, משמתפרקת אט-אט הקרקפת המורכבת, נושר הזרעון עם כל הקרקפית. בעונה זאת קל להבחין במבנה של המעטפת הקרקפית, על חפיה הקוצניים ועל הזיפים סביבם. יחידת התפוצה היא הקרקפית. הזרעון מוארך, שעיר. בראשו מצויה ציצית העשויה

מזיפים או ממוצים קצרים, לעיתים בסיסם מאוחה כנזר.
בפרחים מבקרות בעיקר דבורים, שהן המאביק העיקרי. הקרקפות נפגעות תכופות על ידי
חיפושיות ממשפחת החדקוניות, הנוברות בתוכן ונהנות ממזון וממחסה כאחד.

על מיני הקיפודן בישראל

בארץ גדלים כ-6 מינים. לעיתים ההבחנה ביניהם קשה, אולי משום שהסוג נמצא עתה
בעיצומו של תהליך ההתמיינות, ובכל אזור הולך ומתפתח מין נפרד, וכך נותרו עדיין טיפוסי
מעבר באזורי הביניים. רוב המינים הגדלים בארץ הם מצומצמי-תפוצה, אנדמיים לארץ
ישראל, לסוריה וללבנון.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: שמידע א 2015 קיפודן פלשתי *Echinops philistaeus* - פורח עכשיו במישור
החוף (יוני 2015), "פורחים עכשיו", כתב-עת "כלנית" מספר 2.

<https://www.kalanit.org.il/echinops-philistaeus-06-2015>